

❖ An Lúibín ❖
15 Mí na Bealtaine 2006

Téanga nár fhíll

Research is being conducted in the City University of New York on how Gaeltacht schools cope with the children of returning migrants.

Tá an Lárionad Taighde um Fhoghlaim na Gaeilge ina chuid d’Institiúid an Léinn Éireannaigh ag Ollscoil Chathrach Nua-Eabhrac. (Ní bhfaighfeá a leithéid san Astráil – fós, ar aon chuma.)

Tá aird acu faoi láthair ar na cainteoirí dúchais a chuir fúthu sna Stáit agus i Sasana, daoine ar thóg a bhformhór a gclann le Béarla. Le deich mbliana anuas tá mórán acu ag filleadh abhaile. Tá na taighdeoirí ag déanamh staidéir ar an dóigh a bhfuil scoileanna Gaeltachta ag déileáil le clann na ndaoine úd agus ar an gcabhair is féidir le scoileanna Meiriceánacha a thabhairt dóibh sula dtéann siad ar ais chun na hÉireann.

Anuraidh rinne na taighdeoirí agallamh a chur ar phríomhoidí i gConamara, agus faoi láthair tá an buneolas seo á scagadh. Is léir ó fhoinsí eile go gcuireann na Béarlóirí óga brú breise ar theanga na Gaeltachta agus í in ísle brí cheana, go háirithe i measc an aosa óig; is iomaí teaghlach nach bhfuil focal Gaeilge le cloistéáil ann, agus scoileanna atá ag brath ar Bhéarla i ndáiríre. Cuirfear suim i dtoradh an taighde nuair a fhoilseofar é.

Scolaíocht Ghàidhlig

In the town of Inverness they are building the first of eleven Gaelic primary schools for the Highlands. In the Hebrides many still think that English is the way to go. An Irish sociolinguist praises the comprehensiveness of Scottish language planning and criticises the Irish approach.

I ndeireadh an Aibreáin tosaíodh ag obair ar an gcéad scoil in Albain atá dlite d’oideachas trí Ghàidhlig. Beidh sí ina hionad cultúrtha freisin, le naíolann agus le stiúideo taifeadta.

In Inbhir Nis atá an bhunscoil nua agus cosnóidh sé ceithre mhilliún euró chun í a thógáil. Baineann sé le scéim de chuid Chomhairle na nGarbhchríoch chun aon scoil déag de gach cineál a chur ar bun sna trí bliana seo romhainn. Seacht seomra a bheidh i scoil Inbhir Nis agus osclófar í i mí Aibreáin na bliana seo chugainn.

Scéal eile atá ann in Inse Gall, áit a bhfuil daoine ag aighneas i dtaobh bhunú bunscoileanna lánGhàidhlig. Níl gach duine sásta a admháil go bhféadfadh dul chun cinn ar bith a bheith sa tseanteanga, agus rinne an Chomhairle áitiúil athintinn faoi scoileanna nua Gàidhlig, d’ainneoin na ngealltanais a rinneadh. Rinne Cathaoirleach Bhord na Gàidhlig, Mata Mac Iobhair, tagairt do phobal Gàidhlig níos leithne agus é ag caint ag suíomh scoil Inbhir Nis – pobal, ar ndóigh, a bhfuil cuid mhaith de le fáil taobh amuigh de na nInse.

Is minic trácht ag John Walsh, sochtheangeolaí in Ollscoil na hÉireann, Gaillimh, ar chúrsaí Gaeilge: is é an t-ábhar is deireanaí aige ‘Plan an Cànain nan Eilean Siar’ (Plean Teanga Inse Gall), a cuireadh amach le déanaí. Is é is mó a thaitníonn leis cuimsitheacht agus soiléire an Phlean, a bhfuil de chuspóir aige an Ghàidhlig a chur á húsáid ar na hoileáin go coitianta faoin mbliain 2020. Is é tuairim Walsh gur cúis náire í pleanáil teanga na hÉireann lena ais.

Dhá bheartaíocht déag atá le fáil sa Phlean agus iad ag brath ar thaighde socheolaíoch a rinneadh idir na blianta 2003 agus 2006. Trí mhionphlean pobail a chuirfidh an plean mór i bhfeidhm, agus is iad na pobail féin a bheartóidh na mionphleananna sin. Táthar ag déanamh mórthaighde sochtheangeolaíoch i nGaeltachtaí na hÉireann le haghaidh Roinn na Gaeltachta, agus deir Walsh gur air seo a chaithfear beartas Gaeilge a bhunú. Ní maith leis an doiléireacht agus an mhoilleadóireacht a bhaineann, dar leis, leis an gceist seo in Éirinn.

Caithfear a chur san áireamh nach bhfuil aon léarscáileanna cruinne den Ghaeltacht déanta ag an Stát le córais thíreolais shaitilíte (GIS an Bhéarla), cé go mbeadh an-tábhacht le heolas den saghas sin maidir le pleanáil teanga agus le dáileadh deontas. Tá údaráis áitiúla ag leagan síos coinníollacha teanga le haghaidh tógálaithe, rud atá ag brath ar eolas cruinn. Tá John Walsh ina bhall de ghrúpa tíreolaithe agus teangeolaithe atá tar éis léarscáileanna saithilíte a chur ar fáil cheal eolas a bheith ar fáil ó Údarás na Gaeltachta agus ón Roinn Gaeltachta. Rinne an grúpa tagairt do na botúin chonspóideacha is féidir a dhéanamh gan an eolas sin, ar nós an deontais a tugadh do chairéal sa bhliain 2004, cé nach raibh sé taobh istigh den teorainn Ghaeltachta.

Tá an bhéim á cur anseo ar shlánú na Gaeltachta 'traidisiúnta': níl aon tagairt déanta don tuairim a chuir socheolaí eile, Reg Hindley, in iúl tamall ó shin - gur as na cathracha a thiochfaidh an chéad ghlúin eile de chainteoirí dúchais. B'fhéidir gur gur fiú an 'Ghaeltacht' thar lear a chur san áireamh freisin más fíorchuimsitheacht atá i gceist, go háirithe Gaeilgeoirí Mheiriceá agus na hAstráile.

Talamh an Éisc: troisc agus teanga

Newfoundland, off the east coast of Canada, was once the world's richest cod fishery. Among those it attracted were the Irish: by the 18th century, and for many years after, much of the island was a Munster Gaeltacht. The language has gone but the Irish name for Newfoundland remains: Talamh an Éisc – the Fishing Grounds.

I measc na nGaeltachtaí taobh amuigh d'Éirinn (agus bhí a leithéidí ann lá den saol) ba dheacair Talamh an Éisc a shárú. Na troisc an t-iasc atá i gceist: tá siad ídithe anois ag an ró-iascaireacht, ach sa 16ú agus sa 17ú haois bhí cáil na n-íomadúlachta orthu, rud a tharraing na hÉireannaigh agus eile go dtí na hOitreacha de réir an tséasúir.

Anois féin tá Talamh an Éisc go hálainn: coillte, locha agus haibhneacha, sléibhte thiar agus cnoc thoir, góilíní farraige, camais agus oileáin; ach ní hí an áilleacht a mheall na mílte Éireannach ón 18ú haois amach. Thagadh longa ó Shasana go dtí Portláirge, Loch Garman agus Ros Mhic Treoin ar thóir oibrithe a bhí sásta dul siar 1,800 míle slí. Bhí roinnt cailíní aimsire ina measc ach fir óga ba ea a bhformhór, agus gan aon eolas ar leith acu ar chúrsaí mara go minic. Is dócha gur fir ó iarthar Shasana is mó a bhí ina bhfoireann loinge go dtí an chuid dheireanach den 18ú haois. I dTalamh an Éisc théadh na hÉireannaigh le hiascaireacht chladaigh agus bhí obair le déanamh ar tír: na troisc a ghlanadh agus a shalannú ar na céanna agus iad a thriomú ar ardáin. Is minic gur mná agus páistí a dhéanfadh an obair dheireanach seo. (Ba mhó an blas a fuair na hÉireannaigh ar bhradáin agus ar scadáin ná ar throisc: leis na Spáinnigh agus leis na Portaingéalaigh a thaitin trosc salannaithe.)

Mhéadaigh pobal Éireannach an oileáin de réir a chéile. Ba mhian le roinnt daoine cur fúthu ann; d'fhan daoine eile toisc nach raibh paisinéireacht acu nuair a chuaigh na báid abhaile san fhómhar. Ní raibh 10,000 Éireannach féin ina gcónaí ann ag tús an 19ú haois, ach faoin mbliain 1836 bhí 38,000 ann.

Tháinig an chuid ba mhó de na hÉireannaigh ó cheantair láidre Gaeilge: Co. Phort Láirge, deisceart Cho. Chill Chainnigh, oirdheisceart Co. Thiobraid Árann agus oirthear Co. Chorcaí; bhain cuid eile le iardheisceart Loch Garman, áit labhartha Béarla. Ba iad clann na bhfeirmeoirí iad, agus tá blas a n-áiteanna dúchais le haithint ar na sloinnté atá coitianta fós ar an oileán:

Breatnach, Ó Riain, Ó Ceallaigh, Ó Broin, Mac Gearailt agus eile. Sa bhliain 1776 dúradh go mbíodh idir 3,000 agus 5,000 duine ag fágáil Phort Láirge gach earrach ar bord seasca nó ochtó long. Ní gá go raibh siad go hainnis sa bhaile: is iomaí feirmeoir láidir a bhí sa chuid sin de Chúige Mhumhan, ach ní raibh siad sásta an talamh a athroinnt ar son an dara mac, agus ní raibh a mhalairt oibre le fáil. D'fhág sin Talamh an Éisc rompu mar cheann riain.

Bhí praghas ard ar earraí thiar agus ba chiallmhar an tseift duit stór mór rudaí a thabhairt leat. Ón gcuid deireanach den 18ú haois a thagann an cuntas spleodrach áiféiseach seo chugainn, sliocht as *Eachtra Ghiolla an Amaráin*. Donncha Mac Con Mara a scríobh é: file Muimhneach a thug a aghaidh ar Mheiriceá agus a chuireann síos ar an 'gcófra domhain' a bhí leis – cófra den saghas a thugadh na hÉireannaigh leo go dtí Talamh an Éisc.

Bhí tuilleadh is naoi gclocha de mhín choirce ghlanchréartha ann
Re dríodar na loiste is iad croite le chéile,
Lán na bairille dob fhearra a bhí in Éirinn
De phrátaíbh dearga ar eagla géarbhroid,
Do thugas ceaig leanna ann do lasfadh le séideadh
Is do chuirfeadh na mairbh ina mbeatha dá mb'fhéidir;
Do bhí agam jackets chomh gasta le aoinneach
Agus léinteacha breaca go bharraíbh mo mhéara,
Leaba 'gus clúda i gciumhais a chéile
Ceangailte ar dhrúm mo thrúnc le téadaibh,
Bhí bróga istigh ann, bhí wig is béabhar,
Agus stór mór mar sin anois nach ndéarfad.

Is féidir talamh slán a dhéanamh de gurbh í an Ghaeilge an ghnáth-theanga ag Éireannaigh Thalamh an Éisc san 18ú haois agus go raibh sí coitianta fós i bhfichidí an 19ú haois ar leithinis Avalon. Ba mhínic gá le teangairí sna cúirteanna; d'aithin na heaspaig go raibh gá le sagairt le Gaeilge. Éireannaigh amháin a bhí le fáil feadh an *Cape Shore*, réimse atá 50 míle slí ar fad; mar a deir taighdeoir amháin, is cosúil gur chaith mórán acu a saol gan teagmháil le haon dream eile – Gaeltacht chomh láidir is a d'fhaighfeá in áit ar bith. Tá cuntais ann ar Ghaeilge a bheith le cloisteáil fiú i ndeireadh an 19ú haois.

Is minic nár fhan na hÉireannaigh ar an oileán. Ní raibh ann ag cuid acu ach cos i dtaca ar bhealach a leasa agus iad ag déanamh ar Massachusetts, ar Mhaine, ar Rhode Island nó ar Chonnecticut: arís, thug siad an teanga leo. Tháinig laghdú ar an líon a bhí ag teacht i dtír ar chúis eile: tar éis cogáí Napóileoin ba mhó an tábhacht a bhí le hadhmad ná le troisc sa trádáil idir an Bhreatain agus Ceanada, rud a chuaigh ar sochar do Québec agus d'áiteanna eile seachas do Thalamh an Éisc. Ba iad na longa iompair adhmaid a thug paisinéireacht shaor do na mílte Éireannach feasta. D'fhan an t-oileán mar a bhí – áit a raibh cuid mhaith di ina hiarsma den seansaol.

Is féidir a rá go deimhin nach bhfuil aon chainteoirí dúchais i dTalamh an Éisc anois: níor thug an Stát aon tacaíocht don Ghaeilge agus síleadh nach raibh éifeacht léi sa domhan mór. B'fhéidir go bhfuil cúpla Gaeilgeoir ann, daoine a bhfuil suim acu sa dúchas a tréigeadh: d'fháilteodh *An Lúibín* roimh aon eolas orthu.

Féach *Newfoundland: The Most Irish Place Outside of Ireland* le Brian McGinn: www.irishdiaspora.net.

Gaeilge Fhine Gael

A major Irish party officially favours the dropping of compulsory Irish from the Leaving certificate.

Tá Fine Gael tar éis beartas oifigiúil a dhéanamh de mholadh a gceannaire Éanna Ó Cionnaith go mbeadh an Ghaeilge ina hábhar roghnach ag daltaí san Ard-Teist feasta. Dúradh le *Lá* go raibh siad ag súil go mbeadh an scéal 'go mór chun tosaigh sa chéad toghchán eile,' agus go raibh mórán daoine ar son an athraithe, cé nach raibh gach ball den pháirtí féin ina fhabhar.

Dúirt urlabhra go mbeidís ag cur leis an mbeartas (luadh seanbhreab na bpointí breise) agus gur léirigh a gcuid taighde go raibh daoine ar son an scéal a chur trí chéile.

Is deacair a shamhlú nach mbeadh Fianna Fáil ag cur i gcoinne an bheartais, cé gur léir do mhórán ar gach taobh go bhfuil fadhbanna ann agus go bhfuil sé in am iad a fhuascailt. Níl cion ag formhór na ndaltaí ar an teanga agus éiríonn le mórán acu gan í a dhéanamh ar chor ar bith; tá an curaclam tur agus is minic cumas na múinteoirí á lochtú. Ní fios cén dearcadh a bheidh ag Páirtí an Lucht Oibre i leith an bheartais. Beifear ag súil le díospóireacht ghéar.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil cuir teachtaireacht dá réir chun: ColinG.Ryan@ato.gov.au.

Colin Ryan